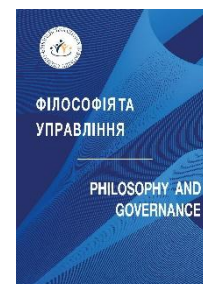

e-ISSN 3041-248X

Філософія та управління

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Інтеркультурна толерантність та взаємна повага як ключові цінності культурного діалогу

 Алла А. Гоцалюк ^{1*} ● Наталія М. Столярчук ² ● Юрій С. Кравцов ³
¹ Київський національний університет будівництва і архітектури (Україна). Професор кафедри філософії, д-р. філос. наук, професор.

² Волинський національний університет імені Лесі Українки (Україна). Доцент кафедри культурології, канд. філос. наук, доцент.

³ Дніпровський державний технічний університет (Україна). Професор кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук, д-р. філос. наук, професор.

 * Автор-кореспондент, e-mail: goz_pravo@ukr.net

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.4.08](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.4.08)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

У статті досліджується важливість інтеркультурної толерантності та взаємної поваги як основних цінностей у сучасному міжкультурному діалозі. У глобалізованому світі, де різноманіття культур і народів є невід'ємною частиною суспільного життя, питання толерантності набувають особливої актуальності. Підвищення рівня нетерпимості, ксенофобії, расизму та релігійних конфліктів створює серйозні загрози для мирного співіснування людей різних культурних традицій. Тому міжкультурний діалог, оснований на взаємній повазі та розумінні, є ключем до збереження стабільності та розвитку сучасних суспільств. Мета дослідження – з'ясувати значення інтеркультурної толерантності та взаємної поваги у формуванні ефективного міжкультурного діалогу та запропонувати можливі шляхи розвитку толерантного суспільства. Робота охоплює теоретичні засади інтеркультурної толерантності, а також аналізує її еволюцію через призму філософських концепцій різних епох. Порівняння підходів до толерантності у давньогрецьких, середньовічних, просвітницьких та сучасних філософів показує, як змінювалося розуміння цієї категорії в контексті міжкультурних відносин. Підкреслено, що толерантність у міжкультурному діалозі має не лише негативний аспект, що означає терпимість до чужого, а й позитивний, який передбачає активне прийняття іншого, розуміння і пошук спільних точок дотику. Особливу увагу приділено сучасним викликам міжкультурного діалогу, зокрема зростанню політичної напруги, міграційним процесам та соціальним розколам. Запропоновані шляхи подолання ксенофобії та етнічних конфліктів через освіту, міжнародні ініціативи та програми інтеграції мігрантів. Підкреслено важливість розвитку міжкультурної комунікації та сприяння розумінню між різними культурними групами, що є основою для мирного співіснування. Висвітлено роль освіти як основного інструменту формування толерантного суспільства, де важливим аспектом є навчання взаємоповазі, критичному мисленню та відкритості до культурного різноманіття. Міжнародні ініціативи, наукові програми та політичні інструменти, що сприяють формуванню інклюзивних суспільств, відіграють важливу роль у цьому процесі. Таким чином, інтеркультурна толерантність і взаємна повага залишаються невід'ємними складовими гармонійних міжкультурних відносин, що сприяють розвитку миру, соціальної стабільності та глобальної інтеграції.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

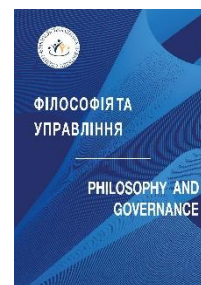
інтеркультурна толерантність, міжкультурні відносини, діалог культур, взаємоповага, міграційні процеси, культурна ідентичність, глобалізація.

e-ISSN 3041-248X

Philosophy and Governance

<https://www.eu-scientists.com/index.php/fag>

Intercultural Tolerance and Mutual Respect as Key Values of Cultural Dialogue

Alla Hotsalyuk ^{1*} ● Nataliia Stoliarchuk ² ● Yuriy Kravtsov ³

¹ Kyiv National University of Construction and Architecture (Ukraine). Professor at the Department of Philosophy, Doctor of Science (Philosophy), Professor.

² Lesya Ukrainka Volyn National University (Ukraine). Associate Professor at the Department of Cultural Studies, PhD in Philosophy, Associate Professor.

³ Dniprovsky State Technical University (Ukraine). Professor at the Department of Social, Psychological and Humanitarian Sciences, Doctor of Science (Philosophy), Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: goz_pravo@ukr.net

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3041-248X/2025.4.08](https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.4.08)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article explores the importance of intercultural tolerance and mutual respect as core values in contemporary intercultural dialogue. In the globalized world, where the diversity of cultures and people is an integral part of public life, the issue of tolerance is becoming particularly relevant. Increasing levels of intolerance, xenophobia, racism and religious conflicts pose serious threats to the peaceful coexistence of people of different cultural traditions. Therefore, intercultural dialogue based on mutual respect and understanding is the key to maintaining stability and development of modern societies. The purpose of the study is to clarify the importance of intercultural tolerance and mutual respect in the formation of an effective intercultural dialogue and to suggest possible ways to develop a tolerant society. The work covers the theoretical foundations of intercultural tolerance and analyzes its evolution through the prism of philosophical concepts of different eras. Comparison of approaches to tolerance by ancient Greek, medieval, enlightenment and modern philosophers shows how the understanding of this category has changed in the context of intercultural relations. It is emphasized that tolerance in intercultural dialogue has not only a negative aspect, which means tolerance of the other, but also a positive one, which implies active acceptance of the other, understanding and search for common ground. Particular attention is paid to the current challenges of intercultural dialogue, including rising political tensions, migration processes, and social divisions. Ways to overcome xenophobia and ethnic conflicts through education, international initiatives and migrant integration programs are proposed. The importance of developing intercultural communication and promoting understanding between different cultural groups, which is the basis for peaceful coexistence, is emphasized. The role of education as the main tool for the formation of a tolerant society is highlighted, where an important aspect is teaching mutual respect, critical thinking and openness to cultural diversity. International initiatives, research programs and policy instruments that promote the formation of inclusive societies play an important role in this process. Thus, intercultural tolerance and mutual respect remain integral components of harmonious intercultural relations that contribute to the development of peace, social stability and global integration.

KEYWORDS

intercultural tolerance, intercultural relations, dialogue of cultures, mutual respect, migration processes, cultural identity, globalization.

1. Вступ

У сучасному світі під впливом воєн і неприхованих видів агресії міжкультурний діалог опиняється під загрозою, адже зростає рівень ксенофобії, політичної напруги та суспільного розколу. Як стверджує П. Саух, «іноді створюється враження ніби водночас вирвалось зовні те, що довго накопичувалося й акумулювалося – енергія злості та ненависті до всього несхожого, до людей, які розмовляють іншою мовою, сповідують іншу релігію, керуються іншими життєвими принципами та іншою системою цінностей. Нетерпимість й насильство стали методом практичної дії, яка обумовлює безладдя і хаос, різні форми деградації людини» [9, с. 237]. Відсутність толерантності та поваги до культурних відмінностей призводить до конфліктів, дискримінацій та ескалації соціальних суперечностей. Саме тому в умовах глобальних викликів необхідно розвивати механізми полікультурної комунікації, які сприятимуть порозумінню та інтеграції спільнот.

Тема інтеркультурної толерантності сьогодні надзвичайно актуальна, а посилена увага до неї продиктована глобалізаційними та міграційними процесами (ріст мобільності населення спричиняє взаємодію різних культур, які мають бути толерантними одна до одної), загрозами ксенофобії та дискримінації (соціальні потрясіння можуть викликати етнічні та релігійні протистояння), політикою та війною (збройні конфлікти та геополітичні кризи загострюють розбіжності між культурами), медійним впливом і соціальними мережами (сучасні ЗМІ формують громадську думку, яка іноді підриває міжкультурну толерантність), освітою та вихованням, що забезпечують гуманне ставлення до «іншості» тощо.

2. Огляд літературних джерел

У 1995 році в ЮНЕСКО задекларовані основні принципи толерантності, що базуються на прийнятті мультикультурного різноманіття та взаємоповаги між народностями [1]. Однак, наукові дискусії в цій царині ще не вичерпані й досі тривають. В Україні проблемами міжкультурної толерантності займаються чимало сучасних дослідників. На думку О. Гриви, у межах толерантності доцільно говорити про позитивне значення власної унікальності та унікальності іншої особистості [4]. За Н. Якою, «щоб уникнути етнічної напруженості у полікультурному середовищі, варто навчати студентів культурі міжнаціонального спілкування й виховувати толерантність, відкритість до сприйняття чужих культур і повагу до інших світоглядних моделей» [11]. Саме тому Т. Білоус закликає асоціювати толерантність із педагогічним явищем, яке стає особистісною якістю за умови цілеспрямованого виховання та навчання [2]. Як доказ, твердження О. Сакалюка, що толерантним народитися не можна, цю рису «необхідно формувати і одним із важливих інститутів формування толерантної особистості є саме освіта. Вихованню толерантності сприяє, зокрема, полікультурна освіта. Адже саме полікультурна освіта дає можливість познайомитися з великою кількістю культурних моделей, набутти критичного ставлення до власної культури, навчитися бути толерантним до представників інших культур» [7].

О. Шаук розглядає сутнісно-психологічну характеристику толерантності в контексті різних методологічних підходів, серед яких виділяє аксіологічний, ідеально-типологічний, конфліктологічний, онтолого-історичний, гносеологічний, ксенологічний, екзистенційно-гуманістичний, соціокультурний, вітакультурний тощо [10]. Особливої уваги заслуговують позиції дослідників етнопсихології, «оскільки найчастіше проблема толерантності розглядається саме стосовно представників інших етнічних груп. Як правило, установки формуються під впливом соціального середовища, тому цілком реальним уявляється те, що дитина в процесі виховання в одному етнічному середовищі засвоює установки дорослих, свого найближчого оточення стосовно інших етнічних груп» [5, с. 5].

3. Постановка завдання

Мета запропонованого дослідження – проаналізувати значення інтеркультурної толерантності та взаємної поваги у формуванні ефективного міжкультурного діалогу та запропонувати можливі шляхи розвитку толерантного суспільства. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити основні теоретичні засади інтеркультурної толерантності;
- проаналізувати сучасні виклики міжкультурного діалогу;
- розглянути практичні аспекти взаємної поваги у міжкультурній комунікації;
- запропонувати шляхи подолання ксенофобії та етнічних конфліктів;
- визначити роль освіти та міжнародних ініціатив у формуванні толерантного суспільства.

4. Методи та матеріали

У процесі дослідження ми послуговувалися комплексним підходом, що дозволив поєднати якісні та кількісні методи аналізу. Основними методами дослідження є: метод контент-аналізу (для дослідження наукових публікацій, офіційних документів та міжнародних угод, пов'язаних з питаннями толерантності та міжкультурного діалогу), порівняльний аналіз (для виявлення відмінностей та спільних рис у підходах до міжкультурної толерантності у різних суспільствах), соціологічне опитування (для вивчення ставлення респондентів до проблем міжкультурної комунікації та толерантності), метод критичного аналізу (для оцінки ефективності сучасних політик у сфері міжкультурної взаємодії). Джерелами інформації для дослідження стали наукові статті, монографії, звіти міжнародних організацій, нормативно-правові документи, а також дані соціологічних досліджень, проведених у різних країнах світу.

5. Результати та обговорення

На прикладі ключових праць філософів різних епох ми з'ясували, як змінилося розуміння толерантності в міжкультурному діалозі та як цьому посприяла традиція та історичний контекст. Ще у Древній Греції й Римі Сократ, Платон та Аристотель хоч і не вживали термін «толерантність», однак уже говорили про важливість міждержавного діалогу і пропонували осмислювати «інші» погляди на дійсність раціонально. Для Зенона, Сенеки та Марка Аврелія ідея міжнародної взаємоповаги була безумовною, а в Середньовіччі, коли домінували релігійні ідеології Августина Блаженного і Томи Аквінського, йшлося про так звану «терпимість» в контексті божественної милості, щоправда, обмежувалася вона лише християнством. Ісламський мислитель Ібн Рушд і Моше Маймонід, один з найвидатніших юдейських та єврейських філософів того часу, закликали до діалогу представників християнської, мусульманської та єврейської традицій. Однак лише у 1689 році Джон Лок, яскравий представник англійського емпіризму, вперше чітко сформулював ідею релігійної терпимості як основи громадянського суспільства. А згодом Вольтер, Монтеск'є та Руссо почали називати толерантність передумовою громадянських прав і свобод.

У XIX столітті Джон Стюарт Мілл у філософському есе «Про свободу» (1859) визначив плюралізм та свободу думки необхідними умовами для суспільного розвитку [6]. З того часу толерантність вже не сприймається як вимушене прийняття інакшості, а стає позитивною цінністю. Починаючи з 1900 років і до сьогодні, концепція толерантності формується у світлі прав людини. Через це Герберт Маркузе в дослідженні «Репресивна толерантність» (1965) застерігав про небезпеку фальшивої толерантності, якою прикривається соціальна нерівність [нові обличчя]. А Юрген Габермас розробив теорію комунікативної дії, наголошуючи на необхідності взаємоповаги та відкритого діалогу між культурами [12].

Як бачимо, еволюція поняття толерантності свідчить про поступове розширення його значення – від терпимості до активного прийняття культурного різноманіття та взаємоповаги. Через це, вважаємо за доцільне говорити про інтеркультурну толерантність та взаємну повагу як про фундаментальні цінності конструктивного діалогу культур, що забезпечать мирне співіснування, взаємозбагачення культур та сприяють розвитку нового суспільства за глобальним зразком, активно залучаючи освітні потужності, політичні ініціативи та суспільні проекти.

Впродовж історичного процесу розвитку філософії, соціології та культурології інтеркультурна толерантність формувалася на багатьох фундаментальних засадах. Серед них – *ліберальний підхід*, що за Локом та Міллом, визнавав важливість свободи слова, плюралізму думок та рівних прав для усіх культурних груп; *комунікативна теорія*, яка, з легкої руки Юргена Габермаса, називала толерантність результатом відкритого діалогу між рівноправними

учасниками; *концепція багатокультурності* – Чарльз Тейлор та Білл Кімліка вимагали збереження культурної ідентичності меншин, інтеграції різних культур у єдиний соціальний простір та боротьби з асиміляційними тенденціями; *гуманістичний підхід*, що називав співчуття і цінність людського життя основами міжкультурної толерантності (Еразм Роттердамський, Альберт Швейцер) та *постколоніальна критика толерантності*, яка застерігає, що поняття толерантності може перетворитися на інструмент домінування. У дослідженні «Філософія толерантності. Урок освіти – для миру» П. Саух та І. Саух переконують, що «у філософсько-культурологічному дискурсі толерантність як поліструктурне явище зазвичай розглядається в аксіологічному, онтологічному, гносеологічному, культурологічному, соціологічному, етичному та психологічному аспектах. Але домінуючу роль тут завжди відіграє аксіологічний, ціннісний підхід. Усі інші підходи з різних позицій обґрунтовують необхідність визнання висунутих в ціннісному підході принципів» [8, с. 71–72]. На їх думку, «В основі толерантності як ціннісного імперативу центральне місце займають такі гуманістичні цінності, як, *по-перше*, визнання рівності, суверенності переконань суб'єктів комунікації, тобто визнання інших рівними самому собі. *По-друге*, визнання їхнього права на власне розуміння істини, на власну правду, життєву й інтелектуальну позицію, світоглядні орієнтири, цінності. При цьому інша культурна, світоглядна, політична своєрідність розглядаються як гідність, визнається цінність плюралізму і плюралізм як цінність. *По-третє*, це безумовна відмова від монополії на істину, відкритість та повага до «інакшості». Адже претензія на виключне володіння істиною веде у кінцевому результаті до нетерпимості» [8, с. 72].

Таким чином, інтеркультурна толерантність ґрунтується на принципах рівності, відкритості до діалогу, взаємоповаги та критичному переосмисленні домінантних дискурсів у міжкультурних відносинах.

У сучасному світі, на жаль, часто вживаними стають поняття ксенофобії та расизму, що проявляються дискримінацією, насильством і політичною поляризацією. Війни та геополітичні конфлікти провокують напругу між культурами та ускладнюють діалоги між ними, а швидкі темпи глобалізації посилюють нові соціально-економічні виклики. Вагома роль залишається за культурними традиціями та релігією, які часто стають перешкодами на шляху до порозуміння, а також технологіями та соціальними медіа, що, скажімо, сприяють виникненню в мережі інтернет численних фейків та маніпуляцій і створили простір для тролінгу.

Одним із серйозних викликів сьогодення є пошук балансу між збереженням національної та культурної ідентичності та глобальними процесами, які часто сприяють асиміляції народів. Швидка зміна соціальних і культурних умов також є викликом для міжкультурного діалогу. Наприклад, проблеми, що виникають у контексті зміни клімату, пандемій чи економічних криз, часто ставлять суспільства перед необхідністю адаптуватися до нових реалій.

Окрема розмова про взаємоповагу, яка забезпечує ефективний міжкультурний діалог і включає різноманітні підходи та стратегії для покращення комунікації та взаєморозуміння в міжкультурному контексті. Серед них: принцип «почути кожного» і відкритість до іншої культури, вміння визнавати унікальність та специфічність різних культур, емпатія та культурна чутливість, використання інклюзивної мови, захист прав меншин та соціальна справедливість, міжкультурна компетенція, впровадження інтеркультурних ініціатив і відкритих платформ для діалогу тощо. Адже, як цілком слушно переконують Л. Глинська та Р. Скларов, «толєрантність у сучасному світі здебільшого інтерпретується в дусі релятивізму, переконаності в тому, що принципи віри, культури й поведінки є абсолютно суб'єктивними та довільними й що будь-яка думка не краща й не гірша від інших, а претендувати на виняткове володіння істиною не може ніяка культура чи релігія. Оскільки функціональне значення цієї категорії пронизує всі сфери повсякденного життя людини, її зміст є важливим чинником вимірів практично будь-якої дії, одним із ключових «екзистенціалів» людського життя» [3, с. 46].

Важливим елементом взаємної поваги є готовність до конструктивної критики і самопереосмислення. У міжкультурному діалозі необхідно бути готовим до того, щоб визнати власні помилки, особливо якщо вони стосуються упереджень або нетерпимості. Це дозволяє не тільки вирішувати конфлікти, але й зміцнювати довіру між культурами. Ми вже говорили, що ксенофобія та етнічні конфлікти є серйозними перешкодами на шляху до гармонійного міжкультурного діалогу. Подолання цих проблем вимагає комплексного підходу та активної роботи на різних рівнях – від індивідуального до глобального. В цьому контексті освіта, з одного боку, є одним із найпотужніших та дієвих інструментів для боротьби з цими явищами. Вона,

завдяки впровадженню програм, що сприяють розвитку міжкультурної компетенції та толерантності серед молоді, навчає дітей та підлітків поваги до інших культур, релігій та етнічних груп. На численних лекціях та семінарах для дорослих має можливість обговорювати питання, пов'язані з міграцією, расовою та етнічною рівністю, на усіх стадіях заохочує розвиток критичного мислення, яке дозволить відкидати стереотипи та упередження.

З іншого боку, для ефективного подолання ксенофобії та етнічних конфліктів необхідно створювати законодавчі ініціативи, які б захищали права меншин, боролися з расовою, релігійною та гендерною дискримінацією, впроваджували жорсткі покарання за расистські та ксенофобні висловлювання та дії, зокрема в Інтернеті, стимулювали створення інклюзивних політик, що дозволяють мігрантам і етнічним меншинам інтегруватися в суспільство без втрати власної ідентичності, заохочували представників різних етнічних та культурних груп брати участь в управлінні, політиці та економіці тощо.

У контексті дослідження інтеркультурної толерантності та взаємної поваги ключову роль відіграють міжнародні ініціативи та програми інтеграції. Вони сприяють створенню інклюзивного середовища, де відбувається культурний обмін, взаєморозуміння та формування толерантного суспільства. Наприклад, Європейський фонд інтеграції громадян третіх країн – фінансує проекти, що сприяють адаптації та інтеграції мігрантів. Програма Erasmus+ (Jean Monnet) підтримує освітні та дослідницькі проекти, що сприяють міжкультурному діалогу. У плані дій Європейського союзу щодо інтеграції та інклюзії (2021–2027) акцентується на освіті, працевлаштуванні, охороні здоров'я та житлі для мігрантів. Концептуальна програма Ради Європи «Інтеркультурне місто» підтримує міста у створенні стратегій взаємодії різних культурних груп. Європейська хартія регіональних мов і мов меншин захищає культурне різноманіття та мовну ідентичність. ООН у рамках Глобального договору про безпечну, впорядковану і законну міграцію (2018) сприяє міжнародній співпраці у питаннях інтеграції. Успішно діє міжнародна ініціатива «Мережа асоційованих шкіл ЮНЕСКО», а агентство ООН у справах біженців (UNHCR) сприяє культурній адаптації та соціальної інтеграції біженців тощо.

6. Висновки

У рамках дослідження інтеркультурної толерантності та взаємної поваги в діалозі культур було розглянуто ряд важливих аспектів, які підкреслюють актуальність і важливість цих цінностей у сучасному глобалізованому світі. Взаєморозуміння і повага між культурами є основними умовами для мирного співіснування різних народів, які прагнуть уникати конфліктів і створювати здоровий соціальний клімат на планеті Земля. Попри численні виклики, ми все ж спостерігаємо позитивні зміни, які свідчать, що відкритість до різних культур і народів зростає. Однак для того, щоб забезпечити стійкий розвиток міжкультурного діалогу, необхідні вкладання в освіту, міжнародне співробітництво та ті законодавчі ініціативи, що спрямовуватимуться на підтримку взаємної поваги та толерантності. Тільки через інтеграцію цих цінностей можна створити сприятливе середовище для мирного і гармонійного співіснування в сучасному світі.

References

1. Deklaratsiia pryntsyviv tolerantnosti. Zatverdzhena rezoliutsiieiu Heneralnoi konferentsii YuNESKO 16 lystopada 1995 roku [Declaration of Principles on Tolerance. Approved by the resolution of the UNESCO General Conference on November 16, 1995] <https://www.religion.in.ua/9292-deklaraciya-principiv-tolerantnosti-za%C2%ADtverdzhena-rezolyuciyeu-generalnoyi-konferencyi-yunesko-16-listopa%C2%ADda-1995-roku.html> (in Ukrainian)
2. Bilous, T. (2004). *Vykhovannia tolerantnosti v studentiv vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy: avtoreferat dysertatsii na здобuttia vchenoho stupenia kand. ped. nauk: 13.00.07* [Fostering tolerance in students of higher pedagogical institutions in the process of learning a foreign language: Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.07]. Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy. (in Ukrainian)
3. Hlynska, L., & Skliarov, R. (2019). Fenomen tolerantnosti v sotsialnofilosofskykh interpretatsiiakh [The Phenomenon of Tolerance in Social and Philosophical Interpretations]. *Sotsiologichni studii – Sociological studies*, 2(15), 42–47. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-02-42-47> (in Ukrainian)

4. Hryva, O. (2008). *Tolerantnist' v protsesi rozvytku molodi v multykulturnomu seredovyshchi: avtoreferat dysertatsii doktora filosofskykh nauk: 09.00.10* [Tolerance in the process of youth development in a multicultural environment: Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Philosophical Sciences: 09.00.10]. APN Ukrainy, Instytut vyshchoi osvity. (in Ukrainian)
5. Hryva, O. (2007). Tolerantnist osvity yak peredumova tolerantnoho suspilstva [Tolerance in education as a prerequisite for a tolerant society]. *Multyversum – Multiverse*, (66), 3–11 (in Ukrainian)
6. Mil, J. (2001). *Pro svobodu: ese* [On freedom: an essay]. Osnovy. <http://litopys.org.ua/mill/mill01.htm> (in Ukrainian)
7. Sakaliuk, O. (2011). Fenomen tolerantnosti v konteksti polikulturnoi osvity [The Phenomenon of Tolerance in the Context of Multicultural Education]. *Nauka i osvita – Science and education*, (3), 79–83. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/3_2011/20.pdf (in Ukrainian)
8. Saukh, P., & Saukh, I. (2019). *Filosofiia tolerantnosti: urok osvity dlia myru* [Philosophy of tolerance: A lesson of education for peace]. In *Osvita dlia myru* (Vol. 1, pp. 70–82). Vydavnytstvo TOV “Yurka Liubchenka”. <http://eprints.zu.edu.ua/35139/> (in Ukrainian)
9. Saukh, P. Yu. (2015). Tolerantnist yak tsinnist v systemi polikulturnoi osvity [Tolerance as a value in the system of multicultural education]. *Tolerantnist yak sotsiohumanitarna problema suchasnosti: Mizhnarodna naukovo-teoretychna konferentsiia* [Tolerance as a socio-humanitarian problem of our time: International scientific and theoretical conference] (pp. 273–278). <http://eprints.zu.edu.ua/19479/1/Tolerantnist%20jak%20zinnist.pdf> (in Ukrainian)
10. Shaiuk, O. (2010). Naukovo-psykholohichne osmyslennia tolerantnosti yak zahalnoliudskoi problemy [Scientific and psychological understanding of tolerance as a universal problem]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, (1), 100–111. <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/22952> (in Ukrainian)
11. Yaksa, N. (2007). Tolerantnist u systemi tsinnisno-tsilovykh priorytetiv pedahohichnoi osvity: polikulturnyi aspekt [Tolerance in the System of Value and Target Priorities of Teacher Education: Multicultural Aspect]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. I. Franka – Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko*, (34), 102–105. <http://eprints.zu.edu.ua/1612/> (in Ukrainian).
12. Müller-Jentsch, W. (2014). *Theorie des kommunikativen Handelns*. In G. Endruweit, G. Trommsdorff, & N. Burtzan (Eds.), *Wörterbuch der Soziologie*. UKV Verlagsgesellschaft Konstanz. https://www.researchgate.net/publication/283123299_Theorie_des_kommunikativen_Handelns (in German).